

Comunicació
LA VALL DEL RIU
CORB: ESPAIS
MUSEÍSTICS

20

Per Joan Duch i Mas

Com alternativa a les indústries i serveis dins de l'eix de Cervera, Tàrraga, Bellpuig i Mollerussa, a l'entorn del pas de l'N II, es proposa una vall del Corb amb descoberta de la natura, el coneixement del seu patrimoni cultural i d'espais museístics. Un ecomuseu és una nova manera de relacionar el patrimoni cultural i natural d'un entorn determinat. Cada camí, espai habitat, una paret, les restes arqueològiques i arquitectòniques, han de tenir un espai obert i una visió global de l'evolució dels elements d'una cultura. Un espai museístic a la vall del Corb ha de ser una proposta d'estudiar els aspectes social i cultural d'una comunitat comarcal. Un seguiment del coneixement i descoberta de l'entorn a través de l'arqueologia i la defensa del propi medi ambient amb les pautes ecològiques. La vall del riu Corb és una àrea geogràfica amb unes característiques molt definides que ocupa la part sud de la comarca de l'Urgell. Per conèixer la història i l'art, cal saber també els valors socials que conformaren la realitat socio-econòmica dels pobles de la vall. L'espai museístic de la vall del Corb ha de poder mostrar una visió cultural global i integral d'un indret molt particular, entre les comarques de l'Urgell, de la Segarra i Conca de Barberà, tenint com a contraforts la serra del Tallat que comunica les terres de la costa amb el pas als Pirineus.

La zona arqueològica a l'entorn de l'aiguabarreig del Corb amb el Seniol farà necessaris una recerca global, un inventari dels jaciments de la prehistòria, així com un itinerari per tota la vall. El molí de la Cadena, encara avui en actiu per la moltura de cereals aprofitant les aigües del Seniol, pot oferir una visita per observar l'aprofitament de l'aigua del riu i fer una recerca dels molins fariners que hi havia en el curs del riu Corb fins arribar a Bellpuig, així com del plets pel domini i ús de l'aigua. Es farà necessari un complet inventari i la possibilitat de restauració d'un molí fariner. Guimerà que ha fet de la pedra la matèria de la seva restauració. Encara falta acabar l'excavació, a més consolidar i dignificar les restes de Vallsanta, així com els treballs de les restes del castell i del passeig arqueològic. Ciutadilla té un castell que amb diferents fases pot aconseguir consolidar la torre i restaurar algunes de les sales gòtiques. També caldrà dignificar les restes del convent del Roser com a mostra de la desaparició d'unes restes. Nalec, un poble restaurat amb la possibilitat de visita d'un molí i una resclosa de derivació en les terres planes de la vall. Rocafort, un estudi de les aigües minero-medicinals i la formació d'un poble a l'entorn d'una roca i d'una casa fortificada. Sant Martí de Maldà on es pot estudiar la dinamització d'un poble, la recuperació del castell i la recerca arqueològica a l'entorn de Fogonussa i de la vil·la romana del Vilet. Belianes, un exemple de treballs arquitectònics i de recerca dels monuments. Maldà, una església romana, una de neoclàssica i les restes impressionants del castell, que demanen molt aviat la seva recuperació amb la sala gòtica i poder observar dignificades les seves importants restes arquitectòniques. Llorenç de Vallbona, Vallbona i Rocallaura formen la vall del Maldanell, amb un entorn natural i amb la riquesa arquitectònica d'un monestir i les restes del santuari del Tallat. Així entès un espai museístic, la vall del Corb pot reflectir la seva identitat com a passadís de la Barcino a la Ilerda romana, en un itinerari arqueològic i pas decidit, també, per la reconquesta definitiva de les terres de ponent, amb els esforços repobladors en l'època medieval. El Cister hi va fundar els monestirs de Vallbona de les Monges, la Bovera, el Pedregal i Vallsanta, i foren una base social i cultural del seu entorn, avui recordat en la Ruta del Cister. El pas de la vida medieval entre castells i recintes emmurallats, l'art romànic i el gòtic hi són ben representats en els diferents edificis de la vall del Corb. L'home és emprenedor i el seu treball ha fet possible el camí de la subsistència entre una agricultura de secà, una ramaderia evolucionada i alguns intents de petites indústries cooperatives i algunes iniciatives turístiques. L'ecomuseu ha de mostrar la realitat natural, social i turística de la vall i punts d'observació per la defensa i respecte del patrimoni cultural i natural. ²

ECOMUSEU: DEFINICIONS

Cal tenir una clara visió del moviment cultural que ha endegat el fet experimental dels ecomuseus i saber de les seves diferents apreciacions, objectius i continguts. Si partim que un l'ecomuseu és el desenvolupament de la vida cultural i econòmica en relació amb les condicions i els límits determinats per l'entorn natural de la regió de què es fa referència,¹ tenim així una visió global d'un espai museístic. Si volem relacionar el fet econòmic, social i cultural d'una zona amb la natura caldrà tenir present que "l'ecomuseu no s'ha de considerar com un museu de l'ecologia en el sentit general del terme. S'interessa essencialment en un entorn immediat específic amb què l'home o un grup social mantenen relacions privilegiades. Aquesta noció de "medi" pot evocar tant el medi "natural" com el medi "social". I el medi "natural" pot ser salvatge o bé encara producte de l'activitat humana: medi rural o industrial o mixt.² A més aquest espai museístic ha de trobar un punt d'equilibri, coincidència i relació entre el medi natural i social com a pacte d'interrelació cultural. Hughes de Varine-Bohan fou qui va posar el nom d'ecomuseu³ i el va considerar com un instrument didàctic destinat a crear consciència del patrimoni cultural, no per a un "públic", sinó per a una "comunitat". Vol ser el medi de mostrar, representar i fer viure la memòria col·lectiva d'una comunitat. Fer sentir el seu pes i ser una eina didàctica per a cada generació. Així podem concretar que: "L'ecomuseu, tot i evocant el passat ha de tractar del present i ha d'ésser una obertura sobre el futur⁴ i constitueix un projecte harmònic i global en el qual s'associen els dominis de la història natural i humana dins el concepte museogràfic d'ecomuseu. Veiem que com a concepte l'ecomuseu depassa l'àmbit de la museologia tradicional: l'edifici, les col·leccions i el públic es transformen en un territori, un patrimoni i una població. Un museu de l'home dins del seu entorn que permet recuperar formes de vida tradicionals per tal d'explicar l'organització de la vida en la terra d'Àneu. Raons geogràfiques, històrico-culturals i socials avalen la materialització del projecte que pretén recobrar la memòria col·lectiva d'un espai geogràfic concret".⁵ Aquesta és una manera didàctica i social d'entendre el projecte museístic d'un entorn, d'una zona, d'un espai que necessiten les comunitats del món rural per conservar i mostrar el propi patrimoni. Per tot això un espai museístic ha de ser: un mirall, on la població s'hi contempla i reconeix, una expressió de l'home i de la naturalesa, una expressió del temps, una interpretació de l'espai, un laboratori per l'estudi històric de la població, un conservatori per la preservació del patrimoni natural i cultural, una escola on es poden fer activitats i prendre consciència del present i futur de la població.⁶ Així El Museu ara ha d'ajudar el visitant a conèixer el seu passat per dominar el futur. També per a G. Collins, "L'ecomuseu és incitació permanent a la recerca".⁷

ELS COMPONENTS

Els habitants del poble volen sentir-se reflectits en l'heretatge del seu propi patrimoni cultural. Les donacions d'objectes, la descoberta d'altres i la col·laboració puntual fan una línia participativa. El poble i el seu patrimoni són mostrats en una forma activa i de comunicació entre els objectes i els donants. La població de la vall del Corb ha sofert una gran minvada en els darrers anys i el suport a la conservació del seu propi patrimoni ha de ser un objectiu prioritari per la donar vida turística i cultural de tots els pobles. La vall del Corb ha perdut més del 50% de població. Així podem observar en quatre exemples la seva despoblació: Guimerà, l'any 1900 tenia 1.394 habitants i 488 l'any 1981. Nalec, de 474 a 107 els mateixos anys. Sant Martí, de 1.243 a 654, i Vallbona, de 705 a 293 habitants l'any 1981. Mentre Tàrraga, del 1932 que tenia 6.200 habitants ha augmentat gairebé el doble en seixanta anys, fins arribar a 11.443 l'any 1993. Aquest resultat demogràfic fa possible un seriós estudi per la conservació del patrimoni cultural des del Museu Comarcal de Tàrraga tot projectant una visió global i descentralitzada de la vida del passat, des del present de la vall del Corb. L'espai de la vall del Corb juga amb petites valls, serres amb solanes i obagues. Avui encara són reconegudes les obagues de Segura, Saladern i Vallfogona com a espais naturals a protegir. Avui la vall pot mostrar també el temps passat. El pas de la prehistòria, des del paleolític a la romanització, i de l'època medieval a l'actualitat.⁴

LA HISTÒRIA

Des de la segona meitat del XIX, França va experimentar els primers inicis del museu apropiat a la comunitat, a la terra, tot buscant una relació directa entre la població i el seu contingut. Com a antecedents hem de citar els museus del terror: "El museu del terror tradueix un acostament aproximatiu, sensible al patrimoni local. En la

major part dels casos, el museu de terror exposava col·leccions sense mostrar el lligam que uneix els objectes, qui els va utilitzar i el medi que l'envolta. L'objectiu era més ideològic que científic. Es tractava d'exaltar els valors camperols (treball, família, religió)".⁸ Altre pas foren els anomenats "museus d'identitat", que volien reflectir tota la realitat d'un entorn mostrant, de forma pluridisciplinària, des dels orígens a l'estudi total del medi ambient. Des de l'art, a les manifestacions socials i de costums. Des de l'economia, a la religió.⁹ Un altre antecedent dels ecomuseus actuals són les experiències de Suècia des de final del segle XIX, amb importants aportacions dels museus a l'aire lliure que partint del folklore, de la mateixa arquitectura o reflectint els trets geogràfics i històrics d'un entorn feren, dels països d'Escandinàvia, els avançats en la descoberta del seu propi entorn.¹⁰ Així el primer museu a l'aire lliure és a Skansen, als afores d'Stockholm. Altres museus d'aquest tipus s'han format a partir de diverses opcions. Des de 1872 s'havia constituït un "museu folklòric" que fou el primer d'aquest tipus creat a Europa. Aquest tipus de museu és característic d'Escandinàvia (86% dels museus d'aire lliure hi estan localitzats). També s'han estès alguns museus al món anglosaxó. A França alguns "museus d'arquitectura" comparables als museus d'aire lliure existeixen a Alsàcia, a France-Comté, a Normandia i a Quercy.¹¹ La paraula ecomuseu va sorgir d'una conversa del cofundador del nou moviment museístic, Hughes de Varine-Bohan, amb el ministre francès del medi ambient, amb motiu de la novena conferència general de l'ICOM celebrada a Grenoble el 1971. El pare fundador del moviment dels ecomuseus fou Georges Henri Rivière, que a partir de 1971 va prendre peu a França. L'ecomuseu de Le Creusot fou el primer, a pesar que en realitat aquesta experiència, iniciada el 1971, va ser posterior, en quatre anys, als parcs naturals regionals que sorgiren a França a partir de 1967. A Catalunya entre les experiències més reeixides, i creiem que molt positiva, és l'ecomuseu de les Valls d'Àneu, encara en fase d'assolir els objectius fixats i d'ampliació sobre l'arrelament i conservació de les petites comunitats a l'entorn d'Esterrí d'Àneu. Aquest estret contacte entre el museu, la comunitat i el mateix medi ambient, tot reflectint la realitat global de l'home i el seu entorn, han de ser els objectius dels espais museístics de la vall del Corb.

LA VALL DEL CORB. ORIGEN DEL NOM

La paraula "corb" pot ésser pronunciada de dues maneres: amb la "o" oberta es refereix al substantiu masculí *Corvus corax*, ocell de color negre; amb la "o" tancada és un adjectiu que es refereix a quelcom corbat o desviat. Etimològicament deriva de *curvus*. La paraula "corb" defineix, doncs, la forma ondulada de moltes parts del curs del riu Corb.¹² L'home ha de ser el protagonista d'aquest espai que li dona "una imatge de ser social, cultural, polític i religiós". Ha de ser la memòria col·lectiva de la comunitat. Ha de mostrar la visió global de la vall i ha de tenir com a punt de partida la visita del Museu Comarcal de Tàrraga. Aquests espais poden així obrir possibilitats al seu entorn: la Ribera de Sió per manifestar-se a l'entorn d'Agramunt; la Conca de l'Ondara i Cercavins, Tàrraga i Verdú; la vall del Corb podria fer sentir els seus batecs a redós de Vallbona de les Monges; Bellpuig té també una bona rodalia i un entorn natural molt característics.

POBLES I ÀMBITS DE DESCOBERTA

La vall del Corb podria oferir la recerca i estudi del seu patrimoni natural i cultural a través de cinc àrees monogràfiques i complementàries, a més de mostrar la realitat de cada poble a l'entorn dels seus monuments com a motiu del coneixement, defensa i protecció del propi patrimoni cultural i natural. Cal partir d'una unitat geogràfica i històrica. Cada fet en el temps i en l'espai va repercutint en tots els espais de la vall, des del poblament ibèric, la romanització, fins a l'època medieval i actual. Es fa necessari un projecte museogràfic que expliqui la vall del Corb. BELIANES L'àrea natural. Presentació de la Vall del Corb. L'espai arquitectònic. L'urbanisme de la vall. VALLBONA DE LES MONGES, l'àrea documental. L'arxiu del monestir. L'espai espiritual. El monestir cistercenc. GUIMERA. L'àrea de recerca arqueològica. El poblament de la vall. La descoberta de vila medieval. El conjunt històric-artístic. VALLFOGONA DE RIUCORB. L'àrea de l'entorn natural. La vegetació i els boscos. L'espai de descans. El Rector de Vallfogona. Les aigües minero- medicinals. VERDÚ, l'àrea sobre l'art dels pobles. Les obres d'art. L'espai de l'artesanía i de l'economia. La ceràmica i els treballs. BELIANES, a Belianes a més de reflectir l'àrea natural es fa la presentació de la vall del Corb, l'espai arquitectònic i l'urbanisme de la vall, dintre del seu espai museístic. L'ÀREA DE PRESENTACIÓ DE LA

VALL DEL CORB. Una terra i una vall. Trets geogràfics. Itinerari ecològic. Conreus. Comunitat social i economia. Costums i tradicions. L'ÀREA ARQUITECTÒNICA I URBANÍSTICA DE LA VALL. Presentació de la vall: habitatges. Tipologia constructiva, la pedra i les pedreres. Monuments característics. Itineraris arquitectònics. La defensa del patrimoni cultural.

En els darrers anys Belianes ha experimentat una sèrie de canvis molt importants per ser un municipi modern, on totes les obres municipals tinguin un caire artístic: la recuperació de casa la vila, amb la biblioteca, fonoteca, ecomuseu, dependències municipals, consultori del metge, etc. Altres obres municipals amb components artístics i de recuperació del patrimoni cultural són les obres de rehabilitació del cementiri i la construcció de les piscina municipal, pistes esportives amb una configuració d'un espai molt atractiu, modern i ecològic i el monument a l'11 de setembre. ITINERARI. Des de Belianes es podran seguir itineraris per la vall tot observant els trets monumentals i urbanístics segons les àrees dels espais proposats. VALLBONA DE LES MONGES: L'ÀREA DOCUMENTAL. L'arxiu del monestir. Documents històrics. La baronia de Vallbona. El patrimoni documental. CONÈIXER UN MONESTIR. Història del monestir. Restauració del monument. El romànic i el gòtic. La ruta del Cister. Els monestirs cistercencs de la vall del Corb. Itinerari: Vallbona, La Bovera, Vallsanta i el Pedregal. Entorn a treballar: SANT MARTÍ DE MALDÀ, MALDÀ, ROCAFORT, NALEC I CIUTADILLA. Un itinerari per l'entorn de Vallbona i per l'interior del monestir ha de ser una descoberta de la ruta del Cister i del coneixement de les restes de la Bovera, Vallsanta i el Pedregal per entendre la força repobladora dels monestirs en l'Edat Mitjana. Vallbona també pot ser un exemple de recuperació i restauració integral del monestir i com a lloc de recerca i de descans. GUIMERÀ, VILA MEDIEVAL. L'ÀREA ARQUEOLÒGICA. El mapa arqueològic de la vall del Corb. Jaciments prehistòrics. El poblament ibèric. El pas dels romans. Materials. La via romana per la vall del riu Corb. Excavacions medievals. Restes del monestir de Vallsanta. Les ruïnes del castell. Defensa i protecció del patrimoni natural i cultural. L'ÀREA ETNOLÒGICA. L'home i el pas del temps. Treballs i oficis. Uns pobles i unes tradicions. Ermites i monestirs. Famílies i protagonistes. LA DESCOBERTA DE LA VILA MEDIEVAL. Una vila rural medieval i conjunt històric-artístic. A més de l'itinerari al món rural i medieval, es presenta un itinerari arqueològic a seguir de forma monogràfica per tota la vall. VALLFOGONA DE RIUCORB: L'àrea de l'entorn natural i de descans. La vegetació i els boscos. L'espai de descans. Les aigües minero-medicinals L'espai literari. El Rector de Vallfogona i el seu temps. Defensa dels espais naturals. La descoberta dels espais naturals a l'entorn de Vallfogona ofereix un itinerari a través del molí de la Cadena, Fonoll, Sabella, Segura, Saladern i Molí de la Cadena. VERDÚ: L'ÀREA ARTÍSTICA. L'art dels nostres pobles. Retaules. Escultures. El romànic i el gòtic. El renaixement. El barroc. El modernisme.

LA CERAMICA I L'ECONOMIA

Els cantirers i la ceràmica de Verdú. Història d'un càntir. Un obrador de terrissaire. L'economia d'aquestes terres. Les cooperatives. Un molí d'oli. Un itinerari artístic a partir de Verdú pot oferir el patrimoni local i marcar els punts de la vall per seguir el pas del romànic al gòtic, del renaixement, al barroc i al neoclàssic i la mostra del retaule modernista de Jujol de Guimerà.

CONCLUSIONS

L'ecomuseu ha de ser una estructura àgil d'actuació i de gestió envers el patrimoni cultural i natural del seu entorn. Ha de reflectir un espai obert amb els continguts globals per una participació de la comunitat. Ha de ser el motor de la conscienciació i la protecció envers el patrimoni de la pròpia col·lectivitat i d'un territori determinat. L'arqueologia seria el fil conductor a través de les restes de la cultura material. En cada seu, el pas de l'home seria la millor proposta de la seva capacitat de crear i evolucionar, enmig dels contactes i treballs amb la natura i el seu propi entorn. Per això es fa necessària la descoberta de l'entorn. Un museu obert ha de motivar el coneixement de l'evolució d'unes mostres culturals a través de les restes arqueològiques d'una comarca. Un museu global d'una vall o zona territorial ha de ser la porta per a la descoberta de l'entorn. Un espai museístic ha de ser la mostra de la vitalitat cultural d'una comarca i la millor assignatura didàctica per fer la lectura de les petjades de l'home per aquestes terres, des de la prehistòria fins a l'actualitat. Cada monument situat en l'espai i en el temps és la millor proposta didàctica a treballar. La vall del Corb pot oferir una seriosa proposta pel coneixement d'una zona geogràfica a través de les pautes culturals de cada poble.

- ¹ KJELL, Engström: "El ecomuseo gana terreno en Suecia". a *Museum*, UNESCO, n° 148, París, 1985, pàg. 206.
- ² COLLIN, Gerard: "La recerca del museu viu: els ecomuseus". a *Aixa 2*, Congrés Català de Museus Locals i Comarcals, Arbúcies-Olot, 1989, pàg. 18.
- ³ HUGHES DE VARINE-BOHAN: "El ecomuseo, más allá de la palabra", a *Museum*, n° 148, 1895, pág. 184.
- ⁴ COLLIN, Gerard: "La recerca del museu viu: els ecomuseus", op. cit., pàg. 19.
- ⁵ RELLA, Ferran: *L'Ecomuseu de les valls d'Àneu*, Esterrí d'Àneu, 1989.
- ⁶ RIVIERE, George Henri: "Definición evolutiva del ecomuseo", a *Museum*, n° 148, 1985, pàg. 182.
- ⁷ COLLIN, Gerard: "La recerca del museu viu: els ecomuseus", a *Aixa 2*, Arbúcies-Olot, 1989, pàg. 23.
- ⁸ COLLIN, Gerard: "La recerca del museu viu: els ecomuseus", op. cit., pàg. 16.
- ⁹ HUBERT, François: "Los ecomuseos de Francia: contradicciones y extravíos", en *Museum*, n° 148, 1985.
- ¹⁰ KJELL, Engström: "El ecomuseo gana terreno en Suecia". a *Museum*, n° 148, 1985.
- ¹¹ COLLIN, Gerard: "La recerca del museu viu: els ecomuseus", op. cit., pàg. 18.
- ¹² PIQUER I JOVER, J. J.: "Història i cultura de la vall del Corb", a *La vall del Corb*, Lleida, IEI, 1986, Pàg. 80.